

УДК 327.01:341.123:341.232

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ І ПРИНЦИПІВ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ООН

Орест Гогоша

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-41-32*

Проаналізовано теоретичні аспекти, поняття та принципи у підготовці та проведенні миротворчих операцій під егідою Організації Об'єднаних Націй.

Ключові слова: збройний конфлікт, миротворчі операції ООН, теоретичні аспекти операцій ООН, принципи проведення миротворчих операцій, Резолюція Ради Безпеки ООН.

Проблематика миротворчості, а точніше – проблематика підготовки і використання миротворчих сил у загальноцивілізаційних інтересах, як свідчать події кількох останніх десятиріч, набуває дедалі більшого поширення у суспільній свідомості по суті всіх країн сучасності. Миротворчі сили – це загальна назва суб'єктів світової та регіональної політики, діяльність яких спрямована на зміцнення миру і безпеки, ліквідацію або обмеження міждержавних, міжетнічних, міжконфесійних та інших конфліктів і суперечностей, на демілітаризацію суспільної свідомості.

Найвпливовішими миротворчими силами сучасності, як свідчить військово-політична практика, є спеціалізовані структури ООН – місії спостерігачів і збройні сили по підтриманню миру, що виконують визначені Генеральною Асамблеєю або Радою Безпеки Організації заходи і дії, спрямовані на підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки.

Головною формою виконання ними своїх функціональних обов'язків є операції з підтримання миру (ОПМ), які отримують безпосередній вираз у вигляді демонстрацій, блокад, територіального розведення ворогуючих сторін, заходів силового встановлення миру та у деяких інших видах – активності повітряних, морських і сухопутних сил держав-членів ООН, що надали у розпорядження Ради Безпеки, відповідно до особливих угод, необхідні збройні формування, допомогу і засоби обслуговування, в тому числі право проходу через свою територію.

Практика реалізації миротворчих операцій у різних регіонах планети дає змогу визначити систему загальних принципів, яких «блакитні шоломи» повинні дотримуватись під час безпосереднього виконання своїх обов'язків. До них доцільно зачислити:

- чітко сформульоване загальне політичне завдання та мандат;
- точні вказівки та політичний контроль організації, що надала мандат;

- згода країни, на території якої розгортається миротворча місія (якщо у країні відсутній законний уряд або його внутрішньополітичні можливості значно обмежені, необхідно враховувати міркування сил, що фактично здійснюють контроль території і влади);

- оптимальна кількість держав, які залучатимуть для проведення операції;
- гнучке політичне керівництво, можливість коригувати мандат у випадку змін політичної обстановки або політична інтерпретація мандата, що надає змогу адаптувати військові цілі до подій, що відбуваються фактично.

Сьогодні значно зросли вимоги до миротворчих контингентів, розширено коло їхніх миротворчих завдань. Ці завдання стали складнішими та комплекснішими. Для їхнього якісного виконання спільно залучаються поліцейський, військовий та цивільний персонал, як складові миротворчих сил. Зростає частка цивільного персоналу миротворчих сил ООН. На цьому етапі розвитку миротворчої діяльності широко впроваджують цивільно-військові відносини, як важливий компонент міжнародних миротворчих операцій. Сучасні тенденції розвитку воєнно-політичної обстановки в різних регіонах планети, зміна підходів до проблем миротворчої діяльності показали, що найрозвиненіші країни дедалі частіше схильні застосовувати так звані «коаліційні операції».

Міжнародні миротворчі операції знаходяться на стадії активного розвитку і є відносно новим явищем у світовому суспільстві. Отож правове обґрунтування таких операцій перебуває на стадії еволюції.

До початку 90-х років XX століття міжнародні миротворчі операції ООН мали доволі традиційні мандати на контроль за припиненням вогню та не мали прямих зобов'язань стосовно будівництва миру. Стратегія «входження» миротворчих контингентів у процес мирного врегулювання була доволі простою – збройний конфлікт, припинення вогню, спостереження ООН за припиненням вогню та розгортання з цією метою військових підрозділів або спостерігачів, одночасно з продовженням політичних заходів щодо врегулювання. Однак традиційні операції з підтримки миру не мали стратегії «виходу» (з різних причин), що перетворювало їх у довгостроковий, не виправданий ні з політичної, ні з економічної точки зору, механізм. В результаті цього такі операції не завершувалися протягом 10–20-ти років і більше.

ООН як організація, завдяки своєму майже універсальному кількісному складу, всеохоплюючому мандату, широкому діапазону діяльності та інституціональній присутності на глобальному, регіональному й національному рівнях, упродовж 60-ти років після Другої світової війни була найвпливовішою міжнародною організацією глобального рівня, що виконувала роль арбітра у міжнародних суперечках, послаблювала напруження, сприяла зміцненню міждержавної стабільності і була важливим інструментом попередження військових дій та збройних конфліктів.

Організація Об'єднаних Націй з моменту свого створення і до закінчення «Холодної війни» була монополістом у вирішенні питань миротворчої діяльності у світі. Треба відзначити, що Статут ООН не відображає термін «миротворчість», однак утворено механізми здійснення миротворчих операцій

[1]. З розпадом біполярної системи в міжнародних відносинах відбулися зміни, які суттєво вплинули на систему миротворчості ООН.

Головну відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки покладено на Раду Безпеки ООН [3, р. 36], яка, по суті, й відіграє вирішальну роль у зміцненні безпеки та стабільності в Євроатлантичному регіоні. РБ ООН приймає рішення про припинення вогню, скерування груп та місій до зони збройного конфлікту або проведення операцій з підтримання миру силами військових контингентів держав-членів ООН під егідою ООН.

Рада Безпеки має право застосовувати збройні сили для здійснення своїх рішень щодо усунення загрози миру або будь-якого його порушення (йдеться про військовий примус). Воно може виражатися в участі в боях, у силовому поділі воюючих сторін і т. п. Відповідним положенням Статуту ООН належить важлива превентивна роль. Однак на практиці їх не застосовували. Юридично до них не можна зачислити і в принципі підтримані ООН операції США та їхніх союзників проти Іраку (1990–1991).

На відміну від цього, миротворчість означає операції збройних сил без застосування зброї, за винятком випадків самооборони, які здійснюють за згодою основних воюючих сторін і призначені для спостереження за дотриманням угоди про перемир'я. Мета – підтримка дипломатичних зусиль задля досягнення політичного врегулювання спору.

Миротворчі сили ООН характеризуються такими рисами:

- Персонал надають і оснащують держави-члени;
- Миротворчі сили застосовують за рішенням Ради Безпеки і в рамках цього рішення;
- Миротворчі сили діють під егідою ООН;
- Миротворчі сили використовують за наявності бажання конфлікуючих сторін його припинити;
- Миротворчі сили підпорядковані Генеральному секретарю ООН.

Миротворчі сили застосовано 1948 р. За рішенням Ради Безпеки, на різні ділянки кордонів єврейської держави були спрямовані групи спостерігачів для контролю за перемир'ям, запропонованим рішенням Ради Безпеки. Ці групи в кількості 217 військових спостерігачів діють і сьогодні.

Після виникнення військового конфлікту 1964 р. між грецькою і турецькою громадами Кіпру, Рада Безпеки приймає рішення про скерування на острів миротворчих сил ООН з мандатом припинити військові дії і відновити порядок. Вони досі виконують свою місію на основі рішень, які регулярно приймала Рада Безпеки.

У наступні роки ООН спрямовує свої миротворчі місії в багато країн. Зокрема, з 1993 р. така місія діє в Грузії (абхазький конфлікт), а з 1994 р. – у Таджикистані. Найбільша миротворча операція була розгорнута на території колишньої Югославії. Після низки звернень до воюючих сторін Рада Безпеки приймає рішення про скерування Сил захисту ООН. Ці сили відіграли важливу роль у припиненні конфлікту. Основний контингент становили збройні сили НАТО, які діяли за мандатом ООН.

Варто виокремити операції ООН в Сомалі, оскільки тут мав місце конфлікт неміжнародного характеру. У цій країні 1991 р. спалахнула війна між різними племенами: країна була сповнена хаосу, половина населення вмирала від голоду, 300 тис. загинули, близько 1 млн стали біженцями. Гуманітарну допомогу ООН насильно захоплювали воюючі сторони, і вона не потрапляла до мирного населення. Починаючи з 1992 р., Рада Безпеки прийняла кілька резолюцій про скерування до Сомалі миротворчих сил і про розширення їхніх повноважень. На заключному етапі вони склалися приблизно з 15 тис. військових і поліцейських і 2,5 тис. осіб цивільного персоналу. Ці сили брали участь у розробці документів про врегулювання, застосовували військову силу для придушення заколотників, забезпечували розподіл гуманітарної допомоги.

Миротворчі сили ООН відіграють важливу роль у врегулюванні локальних конфліктів на релігійному, етнічному ґрунті, що ставлять під загрозу мир і цілісність держав. Зростає значення ООН у врегулюванні конфліктів неміжнародного характеру, що представляє новий напрям у його діяльності.

Безумовно, механізми встановлення і підтримання миру, якими володіє ООН, зараз набувають нового значення і знаходять нові способи застосування, однак чимало іноземних спеціалістів схилиються до думки, що міжнародні миротворчі операції, незважаючи на видозміну окремих підходів, не змінюють своєї сутності [2, р. 101]. Вони залишаються дієвим політичним інструментом врегулювання воєнно-політичних конфліктів, що забезпечує розв'язання комплексу завдань, які не може вирішити жодна держава окремо.

Розробники Статуту ООН, проголосивши обов'язковість для членів ООН утримуватися «в міжнародних стосунках загрози сили або її застосування», не виключали можливості виникнення спірних питань, міждержавних конфліктів і навіть актів агресії.

Вперше принципи проведення операцій з підтримання миру сформулював Б. Ургхарт, надавши їм чітко функціонального призначення. До базових положень належать такі:

- чіткий мандат;
- згода на співробітництво сторін у здійсненні мандата;
- послідовна підтримка з боку РБ ООН;
- готовність усіх держав-членів ООН своєчасно надати для миротворчості необхідний військовий, поліцейський та громадянський персонал;
- забезпечення ефективного керівництва з боку ООН на рівні центральних установ і на місцях;
- належна фінансова й матеріально-технічна підтримка та невикористання сили, крім випадків самооборони;
- покладання командування й контролю над проведенням операції на Генерального секретаря ООН;
- цілковита неупередженість збройних сил ООН та їхній нейтралітет (ці сили не повинні втручатися у внутрішні справи країни, де вони розгорнуті, за жодних обставин).

Суть викладених принципів зводиться ось до чого: згода, виражена сторонами у випадку виникнення внутрішнього збройного конфлікту ще до початку операції, є імперативом. За умов збройного міжнародного конфлікту згода сторін не потрібна. У багатьох випадках згода слугує ключовим елементом традиційного «підтримання миру».

Аналіз сучасних миротворчих операцій дає змогу сформулювати загальні принципи та вимоги, яких необхідно дотримуватись під час здійснення миротворчої діяльності:

- необхідно чітко сформулювати загальне політичне завдання та мандат;
- наявність чітких вказівок та політичного контролю з боку організації, що надала мандат;
- згода країни, на території якої розгортається миротворча місія, щодо її проведення;
- гнучке політичне керівництво, можливість корегувати мандат зі зміною політичної обстановки;
- чіткі, зрозумілі правила застосування сили, які враховують ситуацію у регіоні конфлікту.

Усі перелічені принципи необхідно враховувати під час прийняття рішення на участь військовослужбовців у тій чи іншій операції.

В основу теорії та практики миротворчих операцій повинні бути покладені п'ять найважливіших аспектів:

- 1) наявність гнучкої, адаптованої до сучасних умов доктрини;
- 2) визначення принципів комплектування особового складу;
- 3) досягнення відповідного рівня бойової підготовки з використанням механізму проведення спільних багатонаціональних навчань;
- 4) об'єднання зусиль військових та інших державних організацій (таких як міліція, митна служба, сили цивільної оборони тощо) для вирішення різноманітних завдань, що виникають під час миротворчих операцій; наявність розвинутої системи управління та контролю.

Останнім часом миротворчі операції проводять для розв'язання важливих завдань у цивільній сфері, наприклад, підтримка і забезпечення прав людини, проведення виборів, роззброєння, демобілізація, розчищення територій від мін і надання допомоги інститутам цивільної адміністрації (переважно правоохоронним інститутам), а також гуманітарна допомога, яку надають різноманітні міжнародні та неурядові організації і яка вимагає захисту й підтримки. Цей тип операцій часто називають комплексними миротворчими операціями. Термін «миротворчість» можна використовувати для означення всіх сфер діяльності з підтримання миру.

Миротворчі операції, проведені ООН або регіональними організаціями, майже цілком залежать від підтримки з боку країн-учасниць: по-перше, під час схвалення і видачі мандата на проведення операцій; по-друге, під час виділення особового складу, матеріальних і фінансових засобів, необхідних для проведення цієї операції; по-третє, під час надання надійної політичної підтримки впродовж усього періоду операції.

Можна констатувати, що миротворчість на сучасному етапі набуває нових ознак і напрямів, особливо у контексті діяльності ООН, до якої звернена увага всього світового співтовариства.

Отже, тенденції розвитку миротворчої діяльності ООН викликають доволі суперечливу оцінку. З одного боку, в нових умовах з'являється більше можливостей зупинити та розв'язати конфлікти на всіх стадіях їхнього розвитку, значно розширюється набір інструментів для цього. Однак деякі моменти викликають і тривогу:

- відсутність детально розробленої міжнародно-правової бази;
- неможливість знайти консенсус щодо базових принципів миротворчої діяльності;
- нормативно-правові прогалини у взаєминах ООН та регіональних організацій.

Незважаючи на існуючі проблеми, піддавати сумніву корисність операцій ООН з підтримання миру за належних умов немає жодних підстав. Отже, потрібно завжди пам'ятати, що наслідки бездіяльності можуть закінчитися трагічно. Переважна більшість країн-членів ООН загалом підтримує розширення миротворчої діяльності ООН та має надію, що спільними зусиллями вдасться знайти правильні рішення, які б задали новий імпульс для проведення ефективних операцій з підтримання миру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Устав Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/documents/charter/>
2. *Koppes C.* The Evolution of UN peacekeeping / C. Koppes. – New York : UN, 1996. – P. 101.
3. *Robert F.* The United Nations and Changing World Politics. / F. Robert // Boulder Co : Westview Press, 1997. – P. 36.

Стаття надійшла до редколегії 25.10.2011 р.

Прийнята до друку 05.05.2012 р.

FORMATION OF THE CONCEPTS AND PRINCIPLES OF UN PEACEKEEPING

Orest Hohosha

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universitetska St. 1, Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-32*

In the article are analyzed theoretical aspects, concepts and principles in preparing and carrying out peacekeeping operations under United Nations auspices.

Key words: armed conflict, UN peacekeeping operations, the theoretical aspects of UN operations, the principles of peacekeeping, UN Security Council Resolution.

ФОРМИРОВАНИЕ ПОНЯТИЯ И ПРИНЦИПОВ МИРОТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ООН

Орест Гогоша

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-41-32*

Проанализированы теоретические аспекты понятия и принципы в подготовке и проведении миротворческих операций под эгидой Организации Объединенных Наций.

Ключевые слова: вооруженный конфликт, миротворческие операции ООН, теоретические аспекты операций ООН, принципы проведения миротворческих операций, Резолюция Совета Безопасности ООН.